

Studia Biblica Slovaca

Ročník 10

2018

Číslo 1

Offprint

Studia Biblica Slovaca je recenzovaný vedecký časopis zameraný na skúmanie Svätého písma Starého a Nového zákona predovšetkým zo stránky filologickej, historickej, exegetickej a teologickej.

Ročník X (2018), číslo 1

Vydáva Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, IČO 0039786510.

Vedecké kolégium/Advisory board: Reimund BIERINGER (Leuven, B) – Georg BRAULIK OSB (Wien, A) – Peter DUBOVSKÝ SJ (Roma, I) – Pavol FARKAŠ (Nitra, SK) – Massimo GRILLI (Roma, I) – Leslie HOPPE OFM (Chicago, USA)

Šéfredaktor: Blažej ŠTRBA (BaĎín, SK)
Zástupca šéfredaktora: Jozef JANČOVIČ (Bratislava, SK)
Redaktor pre recenzie: František TRSTENSKÝ (Spišské Podhradie, SK)
Výkonný redaktor: Martina KORYTIAKOVÁ (Roma, I)

Redakčná rada /Editorial board: Jaroslav BROŽ (Praha, CZ) – Juraj FENÍK (Košice, SK) – Júlia Daniela ISKROVÁ OP (Ružomberok, SK) – Róbert JÁGER (Košice, SK) – Peter JUHÁS (Münster, D) – Branislav KLUŠKA (Ružomberok, SK) – Róbert LAPKO (Košice, SK) – Libor MAREK (Detroit, USA) – Jaroslav RINDOŠ (Bratislava, SK) – Milan SOVA (Bratislava, SK) – Jozef TIŇO (Bratislava, SK) – Gabriela Ivana VLKOVÁ OP (Olomouc, CZ)

Za lektorovanie všetkých článkov zodpovedá redakčná rada.

Obálka: Martin Mičko

Na príprave publikácie sa podieľali Leonardo Giugliano, Frederico Giuntoli, Lionel Goh OFM, Zuzana Očkajáková a Lucilla Mária Tongel'ová SDR.

Príspevky v slovenčine, češtine a v angličtine (od zahraničných autorov) alebo knihy na recenziu prosíme poslať na adresu redakcie *Studia Biblica Slovaca*, Banská 28, 976 32 BaĎín (Slovakia), redakcia@biblica.sk.

Príspevky sa požadujú v elektronickej podobe, podľa možnosti v textovom editore Microsoft Word. Ak sú používané iné fonty písma pre hebrejštinu a gréčtinu ako v programe BibleWorks, tak upresniť aké, prípadne preposlať používaný font spolu s príspevkom. Príspevok typu štúdia, poznámka alebo reflexia musí byť doplnený abstraktom a jeho anglickou verziou, anglickým názvom príspevku, max. piatimi kľúčovými slovami v slovenčine/češtine a angličtine, zoznamom bibliografie a kontaktom na autora príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú. Redakcia si vyhradzuje právo upraviť titulok a vykonať potrebnú jazykovú a štylistickú úpravu prijatých príspevkov. Upresňujúce podmienky pre prispievateľov sú dostupné www.biblica.sk.

Články časopisu sú abstrahované v dvoch svetových periodikách: *Old Testament Abstracts* ISSN 0364-8591 a *New Testament Abstracts* ISSN 0028-6877.

S povolením Arcibiskupského úradu v Bratislave zo dňa 3. júna 2014
Prot. N. 2229/2014

Studia Biblica Slovaca

Printed in Slovakia, 6/2018.

Vychádza dvakrát do roka.

Cena: 6 €

ISSN 1338-0141

EV 3744/09

Grécke nadpisy žalmov

Problém lingvistickej interpretácie izolovaných prvkov

Helena Panczová

Grécke nadpisy žalmov predstavujú značný interpretačný, a teda aj prekladateľský problém. V tejto štúdii sa budeme venovať iba jednej časti tejto komplexnej problematiky – izolovaným gramatickým prvkom, ktoré je ťažké interpretovať práve z dôvodu absencie vetného kontextu. Budeme sa usilovať nájsť vhodné riešenie pre typ prekladu, ktorý je v sérii slovenských komentárov k Biblii.

1 Náčrt problému

1.1 Prekladateľský prístup k LXX

Keď ideme prekladať Septuagintu, musíme si najprv ujasniť ktorú. Septuaginta má totiž veľa tvári a náš prístup závisí od toho, ktorá jej podoba nás zaujíma a ktorú chceme prezentovať našim čitateľom. Záujemcovia o hebrejskú Bibliu sa zaujímajú najmä o „prenatálnu“ Septuagintu, čiže o rekonštrukciu procesu od hebrejskej pôvodiny po text LXX. Kresťanská tradícia zase pracuje so Septuagintou, ktorá je už „plnoletá“, teda ktorá sa odpútala od hebrejského textu, ba občas aj od židovskej tradície¹. Ak ale chceme skúmať LXX ako dokument helenistického judaizmu, musíme sa pokúsiť o rekonštrukciu najranejšieho obdobia jej samostatnej existencie, práve keď vyšla z rúk prekladateľa a začala pôsobiť medzi židovskými čitateľmi, ktorí už neovládali hebrejčinu.

Prvý prístup sa uplatnil v anglickom preklade *New English Translation of the Septuagint (NETS)*, ktorý predstavuje anglickú verziu Septuaginty ako

¹ V jednom z našich predchádzajúcich článkov sme tieto dva prístupy k LXX označili ako „výsledok“ a „východisko“. Porov. PANCZOVÁ, *Technika prekladu* (3), 197-204. Marguerite Harl to vyjadruje ako možnosť ísť „hore prúdom“ alebo „dolu prúdom“. Porov. HARL, *Traduire la Septante en Française*, 33-42.

závislú paralelu prekladu z hebrejčiny *New Revised Standard Version*². Na druhej strane francúzsky projekt *Bible d'Alexandrie* je zameraný na recepciu³, a to aj kresťanskú. Pozíciu uprostred deklaruje Muraokov slovník⁴. To je aj prístup, ktorý je najvhodnejší pre slovenský komentárový preklad. Tam sa preklad LXX nachádza bok po boku s prekladom hebrejského textu a zároveň je východiskom pre patristické komentáre. Rekonštrukcia *helenistického* významu gréckeho textu *bez prihliadania* k hebrejskému pozadiu je zlatou strednou cestou. V textových poznámkach sa potom dajú riešiť otázky prekladateľskej techniky, ktorú použil grécky autor, a následne textová kritika. Takisto je tu priestor na vysvetlenie významových posunov, ktoré nastali medzi týmito obdobiami a dobou cirkevných otcov, prípadne ďalšia modifikácia významu v latinskom preklade.

Usilujeme sa teda o rekonštrukciu helenistického významu. No vyvarovať sa vnášaniu neskorších významov nie je vždy až také jednoduché. Tento problém riešili už nemeckí prekladatelia LXX a dospeli k názoru, že čisté riešenie nie je možné⁵. Niekedy totiž naozaj nevieme, čo daný výraz pre prekladateľa a jeho prvých čitateľov znamenal, a sme odkázaní na patristické vysvetlenia.

1.2 Grécke nadpisy žalmov

Grécke nadpisy žalmov predstavujú veľmi spleť komplex problémov. Je škoda, že v prvom zväzku slovenského komentára k Žalmom sa tejto otázke nikto teoreticky nevenoval⁶, čo v praxi, samozrejme, negatívne ovplyvnilo kvalitu prekladu⁷.

Grécke nadpisy žalmov sa v mnohých ohľadoch odlišujú od svojich hebrejských náprotivkov. Majú tri hlavné osobitosti: (1) Občas obsahujú prvky,

² Porov. PIETERSMA – WRIGHT, *To the Reader of NETS*, XV.

³ Porov. *La Bible d'Alexandrie*, 10.

⁴ MURAOKA, *Lexicon*, VIII.

⁵ KARRER, *Septuaginta Deutch (LXX.D)*, 105-118.

⁶ Údaje o tvorcoch komentára, ktoré sa nachádzajú v úvode, „Peter Dubovský – komentáre k nadpisom žalmov“ (HROBŇ, *Žalmy 51–75*, 19), sú trocha zavádzajúce. Vo zväzku sa totiž diskutujú výlučne hebrejské nadpisy žalmov.

⁷ Celkovú kritickú analýzu prekladu porov. PANCZOVÁ, *Technika prekladu* (4), 208-249.

ktoré v MT absentujú. Podľa znalcov prekladateľskej techniky niektoré z nich nepochádzajú ani od gréckeho prekladateľa⁸.

(2) Hebrejským hudobným termínom grécky prekladateľ pravdepodobne nerozumel – napokon my na tom nie sme oveľa lepšie – a interpretoval ich na základe etymológie (nie vždy správnej), napr.

מִשְׁכִּיל *maskíl* (typ poetickej skladby) = tvary slova σύνεσις *porozumenie, chápanie*⁹.

Niekedy týmto termínom aj rozumel, ale interpretoval ich gréckym výrazom, ktorého sémantické pole sa s hebrejským prekrývalo iba čiastočne, napr.

בְּנֵינִת *na strunových nástrojoch* = ἐν ὕμνοις *medzi hymnami* (iba v 4,1 ἐν ψαλμοῖς);

מִזְמוֹר *mizmór* = ψαλμός *žalm*¹⁰.

(3) Tretia skupina problémov sa týka tých nadpisov, ktoré tvoria izolované vyjadrenia mimo vetného a textového kontextu. Lexikálnej stránke týchto výrazov rozumieme, ale sémantika zvolenej gramatickej formy je pre nás občas záhadou. Máme tu osamotené slová v rôznych pádoch (nominatív, genitív, datív) a osamotené predložkové spojenia. Chýba nám vetný kontext, takže je veľmi ťažko určiť význam týchto gramatických foriem.

V nasledujúcej časti sa budeme venovať týmto izolovaným vyjadreniam. Rozčleníme ich podľa ich gramatickej formy a pokúsime sa definovať ich výklad na základe toho minimálneho kontextu, ktorý máme k dispozícii. Ide totiž o *nadpisy* žalmov.

⁸ Grécke nadpisy, v ktorých sa vyskytuje spojka ὅτε (Žalmy 92, 95, 96, čiastočne aj 46 a 143), vždy absentujú v MT a pravdepodobne nepochádzajú ani od gréckeho prekladateľa žalmov. Ako ekvivalent hebr. אֲשֶׁר s viazaným infinitívom grécky prekladateľ žalmov totiž používal buď spojku ὅποτε s časovou vetou, alebo predložku ἐν s infinitívom s členom. (PIETERSMA, David in the Greek Psalms, 18.)

⁹ Grécky prekladateľ toto slovo odvodzoval od שָׁכַל *chápat', rozumieť', byť rozumný*. (KARRER – KRAUS, *Septuaginta Deutsch*, 132.)

¹⁰ Pri tomto výraze by bolo dobré explicitne poukázať na významový posun. V slovenčine (aj v iných moderných jazykoch) síce výraz *žalm* prebral význam svojho starovekého hebrejského náprotivku – teda označuje typ poetickej skladby –, ale staroveký výraz ψαλμός tento význam nemal. Označoval výlučne hru na strunovom nástroji. Tento význam mal aj v dobe prekladu LXX (porov. Am 5,23), aj u cirkevných otcov. Porov. PIETERSMA, *Septuagintal Exegesis*, 214-215.

1.3 Dedičstvo našich predchodcov

Ďalšiu komplikáciu situácie na Slovensku predstavuje už spomenutý prvý zväzok komentárov k Žalmom, či presnejšie preklad žalmov podľa LXX, ktorý sa v ňom nachádza a tvorí istý precedens. Pri našej analýze gréckych nadpisov sa budeme venovať aj prekladovým ekvivalentom, ktoré sa nachádzajú v tomto zväzku. (Ďalej o nich budeme hovoriť ako o sekcii Žalmov 50–74¹¹.) Pri tvorbe prekladu Žalmov 75–99 podľa LXX sme takmer vo všetkých prípadoch volili iné riešenia. Nasledujúce strany sú – okrem iného – aj vysvetlením nášho postoja.

2 Analýza izolovaných prvkov nadpisov

2.1 Izolovaný nominatív a nominatív s genitívom

Izolovaný nominatív je najmenej problematický. Ako pád podmetu a menného prísudku nám podáva stručnú definíciu takto nadpísaného hudobného či literárneho diela: *To, čo nasleduje, je ψαλμός žalm, ᾠδή pieseň, μαρτύριον svedectvo, προσευχή modlitba...*

Kombinácia ᾠδή ψαλμοῦ *žalмовá pieseň* (Ž 65, 82, 87, 107) – rovnako ako variant ψαλμός ᾠδῆς *piesňový žalm* (Ž 29, 47, 66, 86, 91) – je prekladom dvoch hebrejských výrazov *שִׁיר מְזֻמָּר*, ktoré sú v MT v juxtapozícii (syntakticky nezávislé). Nevokalizovaný text mohol prekladateľ interpretovať ako viazaný stav. Grécke spojenie teda označuje spev za sprievodu strunového nástroja¹².

Výraz αἶνος ᾠδῆς *piesňová chvála* (90, 92, 94) nemá paralelu v MT. V gréčtine ide o značne tautologické vyjadrenie: αἶνος je *chválospev* a ᾠδή *pieseň* (väčšinou *oslavná*). Je možné, že v hebrejskej predlohe boli dve juxtaponované substantíva a prekladateľ postupoval rovnakým spôsobom ako pri ψαλμός ᾠδῆς a ᾠδή ψαλμοῦ¹³.

Preklad nominatívu s adnominálnym genitívom je teda bezproblémový, aspoň pokiaľ ide o gramatický význam.

¹¹ Žalmy číslujeme podľa Septuaginty.

¹² Nie je to idiomatické grécke vyjadrenie – gréčtina má na to výraz ψαλμοῦδία –, no prekladateľ sa evidentne snažil o izomorfizmus – chcel zachytiť dve lexikálne jednotky originálu dvoma lexikálnymi jednotkami prijímateľského jazyka. PIETERSMA, Septuagintal Exegesis, 217-218.

¹³ PIETERSMA, Septuagintal Exegesis, 219.

2.2 Genitív

V zložitejšej situácii sa nachádzame, keď máme interpretovať samostatne stojaci genitív. V sekcii Žalmov 50–74 máme tri prípady, ktoré prekladatelia riešili nasledovným spôsobom:

συνέσεως z *porozumenia* (Ž 51, 52, 53, 54),
 ἀναστάσεως na *zmŕtvychvstanie* (Ž 65),
 υἱῶν Ἰωνάδαβ καὶ τῶν πρώτων αἰχμαλωτισθέντων *synov Jonadába a prvých, ktorí boli odvlčení do zajatia* (Ž 70).

Nie je jasné, prečo autori tohto prekladu interpretovali gramaticky identické výrazy takým rozmanitým spôsobom. Ba ani v poznámkach nenachádzame vysvetlenie.

Prekladateľ sa však musí aspoň pokúsiť o interpretáciu. Najviac materiálu na úvahu nám poskytuje genitív συνέσεως, preto začneme od neho. Ako sme už uviedli, hebrejský výraz מַשְׁכִּיל *maskil* sa v gréckych žalmoch interpretuje tvarmi slova σύνεσις, konkrétne genitívom συνέσεως (10-krát z 13 výskytov) a predložkovým spojením εἰς σύνεσιν (3-krát: Ž 41, 43, 44).

Grécka tradícia vykladala genitív ako vyjadrenie pôvodu: z *porozumenia*. Autor žalmu ho vraj zostavil na základe porozumenia božským veciam, ktoré mu bolo dané. Na druhej strane predložkové vyjadrenie εἰς σύνεσιν chápala účelovo na *porozumenie, aby sme (my čitatelia) porozumeli*. Tento variant sa vyskytuje iba v spojení s Koreho synmi a mohol budovať na udalostiach Nm 16, ktoré sa ich týkali a z ktorých sa dá získať porozumenie¹⁴... Toto sú však výklady recepcie, nie kompozície LXX. My by sme sa mali usilovať zistiť význam, ktorý týmto výrazom dával grécky prekladateľ.

Čo chcel autor povedať izolovaným genitívom v nadpise, to presne nevieme. (Predložkovému spojeniu sa budeme venovať nižšie.) No mohli by sme sa pokúsiť o interpretáciu na základe toho minimálneho vecného kontextu, ktorý tu máme. Ide o nadpis. V nadpise sú často explicitne vyjadrené substantíva ako ψαλμός, alebo si ich môžeme bez násilia na texte domyslieť. V takejto situácii by sa z izolovaného genitívu stal genitív adnominálny a interpretácia je hneď ľahšia. Vo vyjadrení tohto typu by najskôr šlo o objektový genitív: *žalm o niečom*. Teda (ψαλμός) συνέσεως by bol *žalm o porozumení*. To isté by sme mohli urobiť aj v prípade ostatných izolovaných genitívov.

¹⁴ PIETERSMA, Exegesis in the Septuagint, 236-238.

2.3 Datív

V nadpisoch sa často vyskytuje samostatne stojaci datív osoby (τῷ Δαυιδ, τῷ Ασαφ a pod.). Prekladatelia sekcie Žalmov 50–74 zvolili doslovný preklad slovenským datívom *Dávidovi, Asáfovi* [dĺžka sic]. Hoci o význame gréckeho datívu sa dá diskutovať, je nepochybné, že jeho preklad slovenským datívom v tomto kontexte je nevhodný. Slovenský datív v nadpise totiž vyjadruje dedikáciu – *mamičke z lásky, vlasti a múzam, Jemu Jedinému...* A vieme, že o dedikáciu v pôvodine isto nejde.

Grécky datív v nadpisoch sa dá vykladať v zmysle autorstva (*pripisovaný Dávidovi, Asáfovi*). Preto sa v textovej tradícii LXX v prípade Dávida vyskytuje aj sekundárna variácia s genitívom (τοῦ Δαυιδ), ktorou sa jednoznačnejšie vyjadruje autorstvo: *Dávidov žalm* a pod. Genitív preferujú aj Aquila, Symmachus a Theodotión. No datív je v LXX pôvodný a grécki autori trvali na zachovaní toho významu, ktorý je vlastný datívu¹⁵ – vyjadrenie nepriamej angažovanosti na deji: *týka sa Dávida, Asafa* a pod. Najmä v prípade najznámejšej osobnosti, Dávida, sú možné viaceré interpretácie v súvislosti s rôznymi okolnosťami jeho života¹⁶.

Preto na rozdiel od sekcie Žalmov 50–74 v našom preklade 75–99 používame tento preklad:

τῷ Δαυιδ (*týka sa*) *Dávida*,
 τῷ Ασαφ (*týka sa*) *Asafa*,
 τοῖς υἱοῖς Κορε (*týka sa*) *synov Koreho*,
 Αιμαν τῷ Ισραηλίτη (*týka sa*) *Aimana Izraelitu* (Ž 87),
 Αιθαν τῷ Ισραηλίτη (*týka sa*) *Aithana Izraelitu* (Ž 88).

¹⁵ Porov. vyjadrenie Didyma Slepého (Tura papyrus, Komentár k žalmom 24,1): ἄλλο... ἐστὶν τοῦ δαυιδ... καὶ ἄλλο τῷ δαυιδ. τοῦ δαυιδ λέγεται, ὅτ(α)ν ἢ αὐτὸς αὐτὸν [i.e. τὸν ψαλμὸν] πεποιηκῶς ἢ ψάλλον. αὐτῷ δὲ λέγεται, ὅταν εἰς αὐτὸν φέρεται. (PIETERSMA, David in the Greek Psalms, 15.)

¹⁶ V prípade Dávida môže vzniknúť zdanlivý problém: Ako sa nejaký žalm môže týkať Dávida, keď zjavne pochádza z neskoršieho obdobia? Exegéti tu však vedia nájsť súvislosť. Napr. Žalm 95 v gréckej podobe má nadpis: ὅτε ὁ οἶκος ἠκοδομεῖτο μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν· ᾠδὴ τῷ Δαυιδ *Ked' sa staval chrám po (návrate zo) zajatia. Pieseň. (Týka sa) Dávida*. Súvislosť Dávida s týmto žalmom sa objavuje už v 1Krn 16,8-36, kde ide o jeho prenesenie archy. Grécky žalm v tejto udalosti ďalej vidí predprípravu pre vybudovanie poexilového chrámu. Podobne nadpis Žalmu 96: τῷ Δαυιδ ὅτε ἡ γῆ αὐτοῦ καθίσταται (*Týka sa*) *Dávida*. *Ked' sa jeho krajina obnovuje*. LXX vzťahuje tento žalm na udalosti v 2Sam 5,1-6 (Dávidova korunovácia). (PIETERSMA, Exegesis and Liturgy, 174-176, 180-181.)

2.4 Predložka *ὕπερ* s genitívom

Pokiaľ ide o preklad nadpisových prvkov obsahujúcich predložku *ὕπερ* s genitívom, prekladatelia sekcie Žalmov 50–74 nám aj tu zanechali zmätené dedičstvo:

- ὕπερ μαελεθ na maelet* (Ž 52),
ὕπερ τοῦ λαοῦ τοῦ... μεμακρυμένου pre ľud, ktorý je vzdialený... (Ž 55),
ὕπερ Ἰδιθουν nad Jedutínom (Ž 61) [transkripcia *mena sic*],
ὕπερ τῶν ἀλλοιωθησομένων tým (veciam), ktoré sú rozdielne (Ž 68).

Predložka *ὕπερ* v biblickej gréčtine býva prekladom hebrejskej predložky/častice *לְעַד* – obe majú základný význam *nad*. V nadpisoch žalmov hebrejská predložka môže znamenať aj *podľa, na spôsob* a takéto predložkové spojenie pravdepodobne vyjadruje inštrukciu o spôsobe prednesu žalmu¹⁷. To bola asi filozofia za slovenským prekladovým variantom *na maelet*. Grécka predložka *ὕπερ* však uvedený význam nemá¹⁸. V kontexte nadpisov vyjadruje tému – *o čom, ohľadom čoho*. Tento význam treba v preklade gréckeho textu zachovať aj v prípadoch, keď hebrejský variant (pravdepodobne) hovorí o spôsobe prednesu. Grécki čitatelia dostávali informáciu o téme¹⁹:

- ὕπερ Ἰδιθουν ohľadom Idithúna* (Ž 76),
ὕπερ τοῦ Ἀσσυρίου ohľadom Asýrčana (Ž 79),
ὕπερ τῶν ἀλλοιωθησομένων ohľadom tých, ktorí budú zmenení (Ž 79),
*ὕπερ τῶν ληνῶν ohľadom vínnych kadi*²⁰ (Ž 80, 83),
*ὕπερ μαελεθ ohľadom maeleth*²¹ (Ž 87).

¹⁷ HROBŇ, *Žalmy 51–75*, 129 a 313.

¹⁸ O nesprávnej metodike práce s LXX, ktorá by gréckym slovám chcela dávať hebrejské významy, porov. PANCZOVÁ, *Technika prekladu* (4), 242-243.

¹⁹ Táto nezhoda medzi prekladom gréckeho a hebrejského textu zároveň poukazuje na hypotetickosť uvedeného výkladu hebrejskej predložky.

²⁰ Grécky prekladateľ odvodzuje výraz *תִּתְּנֵה לְעַד* *na gittit* od *לַ* *vínnu kad'a*, resp. *lis*, a prekladá izomorficky. Takýto nadpis mal značný metaforický potenciál, ktorý neskôr využila patristická exegéza. Grécky prekladateľ tu však nerobil interpretáciu, ale iba reprezentáciu. (PIETERSMA, *Septuagintal Exegesis*, 220-221.)

²¹ V spojení *ὕπερ μαελεθ τοῦ ἀποκριθῆναι* grécky prekladateľ interpretoval hebrejské *תִּתְּנֵה לְעַד מַחַלַּת לְעַד* (v našom preklade hebrejského textu *na Machalat-leannót*) tak, že prvé substantívum transkriboval a druhé *תִּתְּנֵה* odvodil od slovesa *תָּעַן* *odpovedať* ako infinitív

Pokiaľ ide o určenie významu predložky ὑπέρ v nadpisoch, sme na tom relatívne dobre. To môžeme využiť ako pomôcku v spornejších prípadoch. V gréckych nadpisoch žalmov totiž občas nachádzame identické substantívne prvky použité v rôznych konštrukciách. Otázka je, či ich na základe identity substantíva máme pokladať za synonymné, alebo treba trvať na odlišnom význame na základe odlišnej gramatickej konštrukcie. Správnu odpoveď nepoznáme. Pri našom súčasnom slabom stave znalosti filozofie prekladu gréckych nadpisov žalmov je však prvá cesta rozumnejšia – našu hypotézu môžeme budovať aspoň na význame substantív...

Takto hypoteticky teda môžeme postaviť vedľa seba výrazy:

ὑπὲρ τοῦ Ἀσσυρίου *ohľadom Asýrčana* (Ž 79) a
πρὸς τὸν Ἀσσύριον *o Asýrčanovi* (Ž 75)²².

Ďalšia dvojica je

ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων²³ *ohľadom tých, ktorí budú zmenení* (Ž 44, 68²⁴, 79) a

τοῖς ἀλλοιωθησομένοις (týka sa) tých, ktorí sa zmenia/budú zmenení (Ž 59²⁵).

Ak správne predpokladáme, že tieto dve dvojice výrazov majú synonymný význam, zachovali sme ho aj v slovenčine – a zároveň sme zachovali aj formálnu rozdielnosť použitím synonymných prekladových ekvivalentov: *ohľadom niekoho, o niekom, týka sa niekoho*.

2.5 Predložka εἰς s akuzatívom

V prípade prekladu nadpisových prvkov obsahujúcich predložku εἰς s akuzatívom nám prekladatelia sekcie Žalmov 50–74 takisto zanechali zmätené

s predložkou ἵ vyjadrujúcou účel. (PIETERSMA, Septuagintal Exegesis, 213, 216.) O význame *maeleth* porov. HROBOŇ, *Žalmy 51–75*, 128-129.

²² LXX týmto dodatkom žalm zasazuje do historického kontextu. Pravdepodobne ide o obliehanie a záchranu Jeruzalema v r. 701 pred n. l. (PIETERSMA, Exegesis and Liturgy, 190.)

²³ Grécky preklad vychádza z inej vokalizácie konzonantického textu מְשִׁיבִי (preklad hebrejského textu *na Šošanním-edút*), porov. HROBOŇ, *Žalmy 51–75*, 501-502. Prekladateľ to odvodzuje od koreňa מָשַׁב *meniť* a vidí tu plurál participia maskulína. Prvé מְ, ktoré pokladá za vzťahné zámeno, interpretuje gréckym členom, a tak zachováva izomorfický vzťah prekladu s originálom. (PIETERSMA, Septuagintal Exegesis, 224.)

²⁴ Sekcia Žalmov 50–74 má chybný preklad *tým (veciam), ktoré sú rozdielne*.

²⁵ Sekcia Žalmov 50–74 má chybný preklad *pre tých, ktorí sa ešte zmenia*.

dedičstvo. Najčastejšie sa vyskytujúci výraz εἰς τὸ τέλος prekladajú *do konca*, no v iných prípadoch preferujú účelový význam, no ani ten neprekladajú konzistentným spôsobom:

εἰς διδαχὴν *na poučenie* (Ž 59),
 εἰς ἀνάμνησιν *na pripomenutie* (Ž 69),
 εἰς στηλογραφίαν *pre stĺpový nápis* (Ž 56),
 εἰς Σαλωμων *pre Šalamúna* (Ž 71).

Základná otázka je: Čo vyjadruje predložka εἰς v nadpise? Význam účelu, ktorý nadškrkli naši predchodcovia, sa najviac ponúka v tých žalmových nadpisoch, kde je uvedený deň týždňa.

2.5.1 Dni týždňa – účel?

Jediný žalm, kde aj MT má v nadpise deň týždňa, je 92 (MT), teda 91 (LXX) – sobota. Grécka tradícia LXX určuje ešte ďalšie: 22 (len v manuskriptoach) a 23 prvý deň, 47 druhý deň, 93 štvrtý deň, 80 (len v manuskriptoach) piaty deň, 92 šiesty deň, 37 sobota. Pozoruhodná je pestrosť ich gramatických konštrukcií.

Jedným z vyjadrení je aj konštrukcia s predložkou εἰς, napr. εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ σαββάτου (Ž 91). To sa dá interpretovať ako účelové vyjadrenie – liturgická smernica: *na deň soboty*. No hoci sa žalmy používali v židovskej liturgii, označenie žalmov LXX dňami týždňa nie je – podľa súčasného stavu septuagintového bádania – primárne liturgické, ale tematické²⁶. Teda v uvedenom prípade znamená *o dni soboty*.

Účelový význam však môžeme aj v prípade dní týždňa ľahko spochybniť. V Žalme 92 síce máme uvedený deň, ale z celej formulácie je zrejmé, že nejde o vyjadrenie účelu, či už liturgického, alebo iného. Je tu referencia do minulosti a predložkové spojenie s εἰς nám uvádza tému žalmu, *o čom* ten žalm je: εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ προσαββάτου ὅτε κατόικισται ἡ γῆ *o dni pred sobotou, keď bola osídlená zem*. Grécky žalm sa týka dňa v prvom týždni stvorenia. V Žalme 37 máme zase jednoznačné vyjadrenie témy *περὶ σαββάτου o sobote*.

Ďalšie dni týždňa sú uvedené buď v podobe genitívu: τῆς μιᾶς σαββάτων (Ž 23), alebo datívu: δευτέρῳ σαββάτου (Ž 47), τετράδι σαββάτων (Ž 93), πέμπτῃ σαββάτου (Ž 80). Môžeme azda predpokladať, že rôzne dni týždňa

²⁶ PIETERSMA, Exegesis and Liturgy, 194-201.

v nadpisoch žalmov budú mať rovnaký význam. Nevieme však, prečo autor gréckych nadpisov použil niekoľko rozličných výrazov na vyjadrenie (pravdepodobne) tej istej myšlienky. Pri datíve by sme mohli vidieť ten význam, ktorý sme uviedli vyššie: *týka sa (niečoho)*, ktorý je synonymný s predložkovým spojením vyjadrujúcim tému. Pri genitíve by sme mohli použiť tú hypotézu, ktorú sme načrtli vyššie, teda že sa myslí (*žalm*) *o niečom*, tu *žalm o prvom dni týždňa*.

V prípade dní týždňa je účelový význam predložky *εις* spochybnený a toto spojenie je pravdepodobne ďalší z prostriedkov na vyjadrenie témy. Tento význam by sme mali konzistentne uplatňovať aj pri iných výrazoch: *εις σύνεσιν o porozumení* (Ž 41, 43, 44), *εις ἐξομολόγησιν o zvelebovaní* (Ž 99), *εις Σαλωμων o Šalamúnovi* (Ž 71) a pod. Účelový význam by sme (v niektorých prípadoch) nevyklúčovali, ale *default translation* by – podľa nášho názoru – malo byť vyjadrenie témy.

2.5.2 Výraz *εις τὸ τέλος*

Nazdávame sa, že toto *default* riešenie je dobre použiteľné aj v prípade frekventovaného výrazu *εις τὸ τέλος*. To je štandardný preklad hebrejského *כִּי־יֵבֶלֶת*, ktorého význam nie je celkom jasný (v komentárovom preklade *zbormajstrovi*). Prekladatelia sekcie Žalmov 50–74 ho interpretovali ako *do konca*. To však nie je najlepšie riešenie, ani pokiaľ ide o preklad substantíva, ani o preklad predložky.

Je pravda, že u niektorých cirkevných otcov nadpis *εις τὸ τέλος* (lat. *in finem*) vzbudzoval eschatologické konotácie o tom najvzdialenejšom *konci*. No eschatologický výraz isto nie je primárny²⁷, ba ani u cirkevných otcov nie je jediný. Gregor z Nyssy, jediný staroveký autor, ktorý sa venoval explicitne gréckym nadpisom žalmov, tu vidí význam *ukončenia, naplnenia* čohosi v bližšom časovom horizonte²⁸.

Pokiaľ ide o predložku, predpokladáme, že patrí do rovnakej skupiny ako *εις τὴν ἡμέραν τοῦ προσαββάτου o dni pred sobotou*, *εις σύνεσιν o porozumení* a *εις ἐξομολόγησιν o zvelebovaní*. Preto spojenie *εις τὸ τέλος* v Žalmoch 75–99 prekladáme ako *o naplnení*.

²⁷ PIETERSMA, Exegesis in the Septuagint, 240–241.

²⁸ Gregor z Nyssy, *In inscriptiones psalmodum* II.2.14 (GNO V,72).

2.6 Zhrnutie analýzy

V gréckych nadpisoch žalmov sa vyskytujú štyri izolované gramatické formy, ktoré spôsobujú isté výkladové ťažkosti: izolovaný genitív, izolovaný datív, predložka ὑπέρ s genitívom, predložka εἰς s akuzatívom. Jediný kontext, ktorý nám môže pomôcť v riešení problému s ich výkladom, je ten, že ide o nadpis. Pri genitíve by sme mohli predpokladať elipsu substantíva v nominatíve (*žalm a pod.*) a potom ho interpretovať ako objektový (*žalm o niečom*), datív by bol vyjadrenie osoby/veci vzdialenejšie zaangažovanej na deji (*týka sa niekoho*) a predložkové spojenie by vyjadrovali tému (*ohl'adom niečoho, o niečom*).

Ak je táto hypotéza správna, išlo by o viac-menej synonymné vyjadrenia. Zdá sa, že v prospech nej hovorí aj to, že autor gréckych nadpisov žalmov strieda rozličné gramatické formy pri rovnakých alebo podobných substantívach²⁹:

συνέσεως	–	εἰς σύνεσιν,
τοῖς ἀλλοιωθησομένοις	–	ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων,
ὑπὲρ τοῦ Ἀσσυρίου	–	πρὸς τὸν Ἀσσύριον,
εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ σαββάτου	–	περὶ σαββάτου,
τῆς μιᾶς σαββάτων	–	δευτέρα σαββάτου.

Uvedené riešenie prekladu izolovaných prvkov nadpisov je, samozrejme, hypotetické. V prospech tohto návrhu však možno uviesť, že je (1) komplexný, teda berie do úvahy nadpisy všetkých žalmov, a (2) vychádza z lingvistickej analýzy, nakoľko je možná v tom minimálnom kontexte, ktorý máme k dispozícii. Komentárový preklad má navyše tú výhodu, že ktorýkoľvek prekladový ekvivalent, pokiaľ je čo len trochu problematický, sa dá okomentovať v poznámkach.

²⁹ Za úvahu by stálo aj rozšírenie záberu výskumu na iných prekladateľov žalmov do gréčtiny. Napríklad uvedenému výrazu LXX εἰς τὸ τέλος zodpovedá u Aquilu datív τῷ νικοποῖῳ (*týka sa toho, ktorý tvorí víťazstvo*, u Symmacha nominatív ἐπινίκιον *víťazná pieseň* a u Theodotiána predložkové spojenie εἰς τὸ νίκος *o víťazstve*. Porov. Gregor z Nyssy, *In inscriptiones psalmorum* II.2.14 (GNO V,72). Identifikácia autorov je podľa Órigena (*Selecta in Psalmos*, [PG 12, 1133a-b]).

Zoznam použitej literatúry

- La Bible d'Alexandrie. La Genèse. Traduction du texte grec de la Septante, Introduction et Notes par Marguerite Harl*, Paris: Cerf, 1986.
- HARL, Marguerite: Traduire la Septante en Française: Pourquoi et Comment? In: Marguerite Harl (ed.): *La Langue de Japhet: Quinze Études sur la Septante et le Grec des Chrétiens*, Paris: Cerf, 1992, 33-42.
- HROBŇ, Bohdan (ed.): *Žalmy 51–75 (KSZ 5)*, Trnava: Dobrá kniha, 2017.
- GREGORII NYSSENI: *In inscriptiones Psalmorum. In sextum Psalmum*. In: Jacob McDonough S.J. – Paul Alexander (eds.): *Ecclesiasten homiliae (GNO V)*, Leiden: Brill, 1962.
- KARRER, Martin: Septuaginta Deutsch (LXX.D): Characteristics of the German Translation Project. In: Hans Ausloos – Johann Cook – Florentio García Martínez – Bénédicte Lemmelijn – Marc Vervenne (eds.): *Translating a Translation: The LXX and Its Modern Translations in the Context of Early Judaism (BETL 213)*, Leuven – Paris – Dudley, MA: Peeters, 2008, 105-118.
- KARRER, Martin – KRAUS, Wolfgang: *Septuaginta Deutsch. Erläuterungen und Kommentare zum griechischen Alten Testament*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2011.
- MURAOKA, Takamitsu: *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Louvain – Paris – Walpole, MA: Peeters, 2009.
- ORIGENIS: *Opera omnia: Ex variis editionibus et codicibus manu exaratis, Gallicis, Italicis, Germanicis et Anglicis collecta atque adnotationibus illustrata, cum copiosis indicibus, vita auctoris et multis dissertationibus*. Vol II (PG 12). Ed. Jacques-Paul Migne, Paris: Garnier Fratres, 1862.
- PANCZOVÁ, Helena: Technika prekladu z biblickej gréčtiny (3): Septuaginta ako výsledok a ako východisko – príklad hebrejizmov vo Veľpiesni, *StBiSl* 6 (2/2014) 197-204.
- PANCZOVÁ, Helena: Technika prekladu z biblickej gréčtiny (4): Analýza nového slovenského prekladu žalmov 50(51)–74(75) podľa Septuaginty, *StBiSl* 9 (2/2017) 208-249.
- PIETERSMA, Albert – WRIGHT, Benjamin Givens (eds.): *A New English Translation of the Septuagint*, New York – Oxford: Oxford University Press, 2007.
- PIETERSMA, Albert – WRIGHT, Benjamin Givens: To the Reader of NETS. In: Albert Pietersma – Benjamin Givens Wright (eds.): *A New English Translation of the Septuagint*, New York – Oxford: Oxford University Press, 2007, XIII – XX.
- PIETERSMA, Albert: David in the Greek Psalms. In: Cameron Boyd-Taylor (ed.): *A Question of Methodology: Albert Pietersma – Collected Essays on the Septuagint (BiTS 14)*, Leuven – Paris – Walpole, MA: Peeters, 2013, 11-23.
- PIETERSMA, Albert: Exegesis and Liturgy in the Superscriptions of the Greek Psalter. In: Cameron Boyd-Taylor (ed.): *A Question of Methodology: Albert Pietersma – Collected Essays on the Septuagint (BiTS 14)*, Leuven – Paris – Walpole, MA: Peeters, 2013, 171-201.
- PIETERSMA, Albert: Exegesis in the Septuagint: Possibilities and Limits (the Psalter as a Case in Point). In: Cameron Boyd-Taylor (ed.): *A Question of Methodology: Albert Pietersma – Collected Essays on the Septuagint (BiTS 14)*, Leuven – Paris – Walpole, MA: Peeters, 2013, 229-242.
- PIETERSMA, Albert: Septuagintal Exegesis and the Superscriptions of the Greek Psalter. In: Cameron Boyd-Taylor (ed.): *A Question of Methodology: Albert Pietersma – Collected Essays on the Septuagint (BiTS 14)*, Leuven – Paris – Walpole, MA: Peeters, 2013, 203-227.

Zhrnutie

V gréckych nadpisoch žalmov sa vyskytujú štyri izolované gramatické formy, ktoré spôsobujú isté výkladové ťažkosti: izolovaný genitív, izolovaný datív, predložka *ὑπέρ* s genitívom, predložka *εἰς* s akuzatívom. Jediný kontext, ktorý nám môže pomôcť v riešení problému s ich výkladom, je ten, že ide o nadpis. Pri genitíve by sme mohli predpokladať elipsu substantíva v nominatíve (*žalm* a pod.) a potom ho interpretovať ako objektový (*žalm o niečom*), datív by bol vyjadrenie osoby/veci vzdialenejšie zaangažovanej na deji (*týka sa niekoho*) a predložkové spojenie by vyjadrovali tému (*ohľadom niečoho, o niečom*). Ak je táto hypotéza správna, išlo by o viac-menej synonymné vyjadrenia. Zdá sa, že v prospech nej hovorí aj to, že autor gréckych nadpisov žalmov strieda rozličné gramatické formy pri rovnakých alebo podobných substantívach: συνέσεως – εἰς σύνεσιν, τοῖς ἀλλοιωθησομένοις – ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, ὑπὲρ τοῦ Ἀσσυρίου – πρὸς τὸν Ἀσσύριον, εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ σαββάτου – περὶ σαββάτου, τῆς μιᾶς σαββάτων – δευτέρᾳ σαββάτου.

Kľúčové slová: Septuaginta, prekladateľská technika, grécky Žaltár, nadpisy žalmov.

Summary

In Greek superscriptions of psalms, there are four isolated grammatical forms that are difficult to interpret: isolated genitive, isolated dative, preposition *ὑπέρ* with the genitive, preposition *εἰς* with the accusative. The only context that may help us to interpret these expressions is that it is a superscription. With the genitive, we may presume an ellipsis of a noun in the nominative (*psalm* etc.) and then interpret it as an objective genitive (*psalm about something*). The dative is a denotation of a person/thing indirectly connected with the action (*pertaining to someone*). Prepositional phrases express the theme (*about/on something, regarding something*). If this hypothesis is correct, all these expressions are roughly synonymous. This seems to be corroborated by the fact that the author of the Greek superscriptions interchanges various grammatical forms of the same or similar nouns: συνέσεως – εἰς σύνεσιν, τοῖς ἀλλοιωθησομένοις – ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, ὑπὲρ τοῦ Ἀσσυρίου – πρὸς τὸν Ἀσσύριον, εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ σαββάτου – περὶ σαββάτου, τῆς μιᾶς σαββάτων – δευτέρᾳ σαββάτου.

Key words: Septuagint, translation technique, Greek Psalter, superscriptions of Psalms.

Helena Panczová
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P. O. Box 173
814 99 BRATISLAVA, Slovenská republika
helena.panczova@gmail.com

Obsah

Edgar KELLENBERGER

Asenet. Prečo majú kmene Efraim a Manasses egyptskú pramatku? 1-11

Hryhorij LOZINSKYJ

Teologický výklad v LXX? Diskutovaný prípad Ex 24,9-11 12-39

Angela Maria LUPO

Preklatie od Boha pre zaveseného na dreve. *Crux interpretum*
v Dt 21,23 40-59

Jaroslav MUDROŇ

Odozva u poslucháča na Ježišovu aramejštinu v Mk 60-75

Helena PANCZOVÁ

Grécke nadpisy žalmov. Problém lingvistickej interpretácie
izolovaných prvkov 76-88

Abstrakty a recenzie 89-103

Správy a oznamy 104-106

Contents

Edgar KELLENBERGER

Asenat. Why Have the Tribes of Ephraim and Manasseh
an Egyptian Ancestress? 1-11

Hryhoriy LOZINSKY

Theological Exegesis in LXX? Exod 24:9-11 as a Case in Question 12-39

Angela Maria LUPO

God's Curse in the Hanged Man. *Crux interpretum* in Deut 21:23 40-59

Jaroslav MUDROŇ

Hearer's Response to Jesus' Aramaic in Mark 60-75

Helena PANCZOVÁ

Greek Superscriptions of Psalms. Problem of the Linguistic
Interpretation of Isolated Elements 76-88

Abstracts and Reviews 89-103

Communications and References 104-106